

Konu: **Kadim Diller ve Yazılar**

Yazı: **12**

Orta Asya Belgeleri

Doç. Dr. Haluk BERKMEN

Orta Asya bölgesinin bir zamanların önemli bir kültür merkezi idi. Kara-Khoto'nun batısında ve günümüzde Gobi çölü tarafından yutulmak üzere olan önemli bir şehir bulunmaktadır. Çin'in Kansu bölgesinde bulunan bu şehir **Tung Huang, Dunhuang** veya **Dunwang** adları ile anılmaktadır. Tung sözü ile **Tunguz, Tangut, Tankut** ve **Tang** adlarının ilişkili olduğu görüşündeyim. Huang ise doğrudan Türk Hanına işarettir. Çeşitli şekillerde telaffuz edilen bu şehrin adı, Türkçe olarak, **Tunghan** (Tung Hanlığı) olması gerekir. Aynı dönemde Çin'de Tang sülalesi hüküm sürüyordu.

Tunghan şehri belli bir dönemde, uzun bir süre, büyük bir kültür merkezi idi. 1906 ile 1908 yılları arasında bu şehri ziyaret etmiş olan Fransız dil bilimci **Paul Pelliot** (1878-1945) bir oda dolusu el yazmasından 6,000 kadarını çok ucuz bir fiyata satın alarak Fransa'ya taşımıştır. Toplam sayısı **50,000** kadar olan bu yazmalar ve resimler günümüzde dünyanın 29 farklı müzesinde bulunuyorlar. Alttaki resimde solda yazmaların bulunduğu odada çömelmiş olan Paul Pelliot ve sağda Türkçe Orhun abecesi ile yazılı kısa bir bölüm görülmektedir.

Bu yazıtların Türk Orhun abecesi ile yazılmış olanları çoğunluktadır. Alttaki resimde solda bu yazıtlardan kısa bir bölümü ve sağında Orhun abecesini görmekteyiz. Yazıtın bu bölümünü üç farklı uzman okumuşlardır. Bunlardan ilki Türk yazıtlarını toplayıp kitap halinde yayınlamış olan **Hüseyin Namık Orkun**'dur. Kendisi bu kısmı okuyup **Eski Türk Yazıtları** başlıklı eserinde yayınlamıştır (Kaynak: **Türk Dil Kurumu Yayınları 529**, sayfa 288, Ankara, 1987). Daha sonra, aynı yazıtı Kâzım Mirşan ve Selahi Diker beyler de ufak farklar getirerek benzer şekilde okumuşlardır.

		<table border="1"> <tr> <td>ⱪ</td> <td></td> <td>A, E</td> <td>Ɒ</td> <td>Ç (Kalın, İnce)</td> </tr> <tr> <td>Ɱ</td> <td></td> <td>I, İ</td> <td>ⱱ</td> <td>M (Kalın, İnce)</td> </tr> <tr> <td>Ɐ</td> <td></td> <td>O, U</td> <td>Ⱳ</td> <td>P (Kalın, İnce)</td> </tr> <tr> <td>ⱺ</td> <td></td> <td>O, U</td> <td>ⱳ</td> <td>Ş (Kalın, İnce)</td> </tr> <tr> <td>ⱼ</td> <td>ⱽ</td> <td>B (Kalın) B (İnce)</td> <td>Ȿ</td> <td>Z (Kalın, İnce)</td> </tr> <tr> <td>Ɀ</td> <td>Ɀ</td> <td>D (Kalın) D (İnce)</td> <td>Ɀ</td> <td>İÇ, Çİ, Ç</td> </tr> <tr> <td>Ɀ</td> <td>Ɀ</td> <td>G (Kalın) G (İnce)</td> <td>Ɀ</td> <td>İD, Qİ, Q</td> </tr> <tr> <td>Ɀ</td> <td>Ɀ</td> <td>Q</td> <td>Ɀ</td> <td>ÖQ, UQ, ÖK, ÜK,</td> </tr> <tr> <td>Ɀ</td> <td>Ɀ</td> <td>L (Kalın) L (İnce)</td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Ɀ</td> <td>Ɀ</td> <td>N (Kalın) N (İnce)</td> <td>Ɀ</td> <td>LT, LD</td> </tr> <tr> <td>Ɀ</td> <td>Ɀ</td> <td>R (Kalın) R (İnce)</td> <td>Ɀ</td> <td>NÇ</td> </tr> <tr> <td>Ɀ</td> <td>Ɀ</td> <td>S (Kalın) S (İnce)</td> <td>Ɀ</td> <td>NT, ND</td> </tr> <tr> <td>Ɀ</td> <td>Ɀ</td> <td>T (Kalın) T (İnce)</td> <td>Ɀ</td> <td>NG</td> </tr> <tr> <td>Ɀ</td> <td>Ɀ</td> <td>Y (Kalın) Y (İnce)</td> <td>Ɀ</td> <td>NY</td> </tr> </table>				ⱪ		A, E	Ɒ	Ç (Kalın, İnce)	Ɱ		I, İ	ⱱ	M (Kalın, İnce)	Ɐ		O, U	Ⱳ	P (Kalın, İnce)	ⱺ		O, U	ⱳ	Ş (Kalın, İnce)	ⱼ	ⱽ	B (Kalın) B (İnce)	Ȿ	Z (Kalın, İnce)	Ɀ	Ɀ	D (Kalın) D (İnce)	Ɀ	İÇ, Çİ, Ç	Ɀ	Ɀ	G (Kalın) G (İnce)	Ɀ	İD, Qİ, Q	Ɀ	Ɀ	Q	Ɀ	ÖQ, UQ, ÖK, ÜK,	Ɀ	Ɀ	L (Kalın) L (İnce)			Ɀ	Ɀ	N (Kalın) N (İnce)	Ɀ	LT, LD	Ɀ	Ɀ	R (Kalın) R (İnce)	Ɀ	NÇ	Ɀ	Ɀ	S (Kalın) S (İnce)	Ɀ	NT, ND	Ɀ	Ɀ	T (Kalın) T (İnce)	Ɀ	NG	Ɀ	Ɀ	Y (Kalın) Y (İnce)	Ɀ	NY
ⱪ		A, E	Ɒ	Ç (Kalın, İnce)																																																																							
Ɱ		I, İ	ⱱ	M (Kalın, İnce)																																																																							
Ɐ		O, U	Ⱳ	P (Kalın, İnce)																																																																							
ⱺ		O, U	ⱳ	Ş (Kalın, İnce)																																																																							
ⱼ	ⱽ	B (Kalın) B (İnce)	Ȿ	Z (Kalın, İnce)																																																																							
Ɀ	Ɀ	D (Kalın) D (İnce)	Ɀ	İÇ, Çİ, Ç																																																																							
Ɀ	Ɀ	G (Kalın) G (İnce)	Ɀ	İD, Qİ, Q																																																																							
Ɀ	Ɀ	Q	Ɀ	ÖQ, UQ, ÖK, ÜK,																																																																							
Ɀ	Ɀ	L (Kalın) L (İnce)																																																																									
Ɀ	Ɀ	N (Kalın) N (İnce)	Ɀ	LT, LD																																																																							
Ɀ	Ɀ	R (Kalın) R (İnce)	Ɀ	NÇ																																																																							
Ɀ	Ɀ	S (Kalın) S (İnce)	Ɀ	NT, ND																																																																							
Ɀ	Ɀ	T (Kalın) T (İnce)	Ɀ	NG																																																																							
Ɀ	Ɀ	Y (Kalın) Y (İnce)	Ɀ	NY																																																																							
El yazmasından kısa bir bölüm		Orhun Türk abecesi																																																																									

Yazmadaki bu kısa bölüm bir yemin törenini anlatmaktadır. Günümüz Türkçe'si ile yukarıdaki yazılı metni kendi anlayışım çerçevesinde aktarıyorum:

Yemin töreninin beşinci ay on sekizinde bilge lider (biligüç öngül) ile büyük başlangıcı oldu (on başlangıp kelti). Yabgu Tutuk, Buzaç Tutuk, Öre Börtü Tutuk, Altun Tay Sangun yardımcılık eder (yarıtmalık erür). Ardından Öz Apa Tutuk adlı yüksek kağanımız (ol ongtu kangımığ), Ok adlı yüz otuz er geliriz (keltimiz).

Parantez içinde ve kırmızı harflerle belirttiğim ifadeler yazıtta kullanılmış olan o günün Türkçe'sine ait gerçek sözlerdir. **Öngül** sözünün öncü (lider) demek olduğunu ve **ol ongtu** ile yükselmiş (yönetici olmuş) anlamına geldiğini görüyoruz.

Ön-Türk toplumlarında, en eski tarih öncesi dönemlerden itibaren yemin törenlerinin kayda geçirilecek kadar önemli olduklarını görüyoruz. Bu törenler büyük topluluklar karşısında yapılır, yemin eden kişi **"Tolu"** denen bir kutsal içeceği içerdi. Kutsal

ieeğin kabı ise genelde içi boğ dağ keçisi boynuzu olurdu. Bu tür bir kabın seçimi tesadüf eseri olmayıp /yükselme, yüksekte durma/ kavramını da içermekte idi.

Ayrıca yazıdaki sözcükler iki nokta st-üste ile ayrılmaktadırlar. Aynı özelliği hem İtalya'daki **Osk** yazıtlarında, hem de Girit adasındaki Lineer-A yazıtlarında görmekteyiz. Yazı tarzının bu özelliği de tesadüf eseri olamaz. Öyle anlağılıyor ki, farklı coğrafyalara g etmiğ olan, fakat aynı kök kültürden tremiğ olan insanlar gittikleri bölgelerde hem yazı tarzlarını hem de geleneklerini korumuğlardır.